

DVIKALBIŲ ŽODYNŲ TIPOLOGIJA: SKIRSTYMO PAGAL APIMTĮ KRITERIJAI IR JŲ PAGRĮSTUMAS

Danguolė Melnikienė

Vilniaus universitetas
Romanų kalbų katedra
dang3@takas.lt, tel. 2687275

Nors pirmieji žodynai, tame tarpe ir dvikalbiai, buvo sudaryti senovės Babilone net prieš 4400 metų (tai taip vadinamos žodžių eilės, dantiraščiu surašytos molio lentelėse), iki šiol rimtų leksikografijos teorijos studijų, palyginus su kitomis lingvistikos sritimis, yra nedaug. Teoriniai šio mokslo pagrindai buvo sukurti tik šeštame XX amžiaus dešimtmetyje. Lemiamą postūmį germanų kalbų leksikografijai turėjo Blumingtono (Bloomington) kongresas (1960), o romanų kalbų – 1968 metais publikuota Bernaro Kemada disertacija „Dabartinės prancūzų kalbos žodynai (1539–1863). Jų istorijos, tipų ir sudarymo metodų tyrimas“.

To „paradoksalaus“, kaip pažymi rusų tyrinėtojas V. Berkovas, „reiškinio priežasčių yra keletas, (...) bet įvardinsime čia tik vieną jų: leksikografija nelaikoma prestižiniu lingvistikos skyriumi, ir stambūs mokslininkai retai imasi leksikografinės problematikos“ (Berkov 2004, 3). Taigi, nors po 1970 metų Vakarų Europos šalyse pasirodė rimtų tyrinėjimų¹, skirtų bendriesiems vienakalbiams žodynams, dvikalbė leksikografija ir toliau liko šešėlyje. Anot prancūzų leksikografų Anri Bėžuano (Henri Béjoint) ir Filipo Tuarono (Philippe Thoiron), „viskas vyksta – vyko – taip, tarsi dvikalbiai žodynai būtų įrankiai, be kurių neapsieisi, bet kurie užsitarnauja metodologinių pamąstymų ne ką daugiau, nei atsuktuvus ar kamščiatraukis“ (Béjoint, Thoiron 1996, 5).

Lietuvoje, kuri, pasak E. Jakaitienės, apskritai atsilieka nuo daugelio kraštų leksikografijos žodynų kritikos ir didaktikos srityje, dvikalbių žodynų sudarymo procesas vyko ir vyksta visiškai spontaniškai. „Mažne nepaskelbta nė vienos solidesnės recenzijos apie dabar išleidžiamus žodynus, parašytas vos vienas kitas straipsnelis apie esmines teorines leksikografijos problemas (žodynų tipologiją, struktūras, rengimo metodiką)“ (Jakaitienė 2005, 16).

Šiame straipsnyje norėtume panagrinėti vieną iš dvikalbių žodynų tipologijos aspektų – jų skirstymo pagal apimtį kriterijus, pastarųjų pagrįstumą ir praktinę reikšmę. Analizės

¹ Pavyzdžiui, Prancūzijoje pasirodė tokie darbai, kaip Dubois J. *Introduction à la lexicographie : le dictionnaire* 1971, Rey-Debove J. *Etude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains* 1971, Rey A. *Le lexique: images et modèles. Du dictionnaire à la lexicologie* 1977, Collignon L., Glatigny M. *Les dictionnaires: Initiation à la lexicographie* 1978.

objektu pasirinkome keletą įvairios apimties dvikalbių žodynų, išleistų Lietuvos leidyklose 1995 – 2006 metais. Tačiau prieš pereinant prie pastarųjų žodynų analizės, būtina apibrėžti pačią sąvoką *dvikalbis žodynas*.

Taigi, kokį žodyną laikytume dvikalbiu? Leksikografijoje yra pateikiama keletas jo apibrėžimų. „Dvikalbiai žodynai – tai žodynai su skirtingomis pagrindine ir verčiamąja kalbomis“ (Berkov 2004, 8); juose „vienos kalbos žodžiai aiškinami kitos kalbos atitikmenimis“ (Jakaitienė 2005, 126), kitaip sakant, „vienos kalbos (vadinamos pagrindine) posakiai yra išversti į kitos kalbos (vadinamos verčiamąja) posakius“ (Marello 1996, 31). „Dvikalbiame žodyne einama nuo nežinomo prie žinomo (užkoduojuojant) arba nuo žinomo prie nežinomo (dekoduojant)“ (Rey-Debove 1998, 259).

Kaip matome iš šių apibrėžimų, įvairūs autoriai pirmiausiai akcentuoja dviejų kalbų sugretinimą žodyne. Tačiau, kaip pastebi K. Marello, „ne vien dviejų kalbų buvimas žodyne jį padaro dvikalbiu, bet ir motyvacija, dėl kurios dvi kalbos yra gretinamos“ (Marello 1996, 31). O tokia motyvacija būtų dviejų bendruomenių, kalbančių skirtingomis kalbomis, siekimas bendrauti, pasitelkiant vertimą.

Kodėl būtent šis momentas yra toks svarbus, nusakant dvikalbio žodyno esmę? Todėl, kad anaipatol ne visi žodynai, kuriuose kairiosios žodyno pusės žodžiai ir dešinėsios žodyno pusės žodžiai yra pateikiami dviem skirtingomis kalbomis, galėtų būti pavadinti dvikalbiais. Norėdamas išryškinti šį fenomeną, vienas garsiausių prancūzų leksikografijos teoretikų Bernaras Kemada (Quemada 1967, 52) pasitelkia terminą *pusiau dvikalbiai žodynai* (dictionnaires semi-bilingues). Tokiais, autoriaus nuomone, yra pirmieji ne tik prancūzų – lotynų kalbų, bet apskritai visi pirmieji moderniųjų – lotynų kalbų žodynai, pasirodę Europoje XVI-ame amžiuje, o taip pat šiuolaikiniai žodynai, skirti, sakykim, įvairių dialektų, rašytinių šaltinių neturinčių kalbų aiškinimui². Šie žodynai iš esmės yra *vienakalbiai*, kadangi juose ryškiai pasireiškia disproporcija tarp pagrindinės ir verčiamosios kalbos: pavyzdžiui, nors senųjų žodynų atveju lemos pateikiamos moderniąja kalba, visas žodyno tekstas yra parašytas lotyniškai. Kitaip tariant, viena iš dviejų kalbų yra pavartojama grynai *metalingvistiškai*, tai yra kaip priemonė, leidžianti kalbėti apie antrąją kalbą. Tokia pat disproporcija pastebima ir XVI-ojo amžiaus pabaigoje atsiradusiuose bei iki šiol leidžiamuose bilingvalizuotuose vienakalbiuose³³ (monolingues bilingualisés), kuriuose visas žodyno korpusas yra pateikiamas užsienio kalba, o į gimtąją kalbą išverčiamas tik vienas kitas žodis, perteikiantis pagrindinę lemos reikšmę.

Vadinasi, norint apibrėžti dvikalbio žodyno esmę, būtina kalbėti ne tik apie dviejų kalbų egzistavimą viename leksikografiniame kūrinyje, ne tik apie vienos kalbos žodžių aiškinimą kitos kalbos atitikmenimis, bet ir apie jų egzistavimo šalia viena kitos *funkciją*. Pastarąją galėtume įvardinti kaip siekimą „sugretinti K1 (pagrindinės kalbos) leksinius vienetus su K2

² Prie pastarųjų žodynų galėtume priskirti Mažojoje Lietuvoje 1851 metais išleistą Georgo Neselmano (Neselmann) „Wörterbuch der litauischen Sprache“ ir Frydricho Kuršaičio dalimis spausdintą (I d. – 1870, 1874 m., II d. – 1883 m.) to paties pavadinimo žodyną. Juose lietuviški žodžiai yra aprašyti ir paaiškinti vokiečių kalba.

³ Lietuvoje tokie žodynai leidžiami „Alma littera“ leidykloje. Jau yra pasirodę keletas „Anglų kalbos mokomųjų žodynų su lietuviškų žodžių rodykle“ leidimų. Šiuo metu toje pačioje rengiamas analogiškas prancūzų kalbos žodynas.

(verčiamosios kalbos) leksiniais vienetais, kurie yra ekvivalentiški iš leksinės semantikos taško“ (Blanco 1997, XLII, I), kitaip tariant, „vienos kalbos leksinių vienetų pagalba koordinuoti dviejų kalbų, tarp kurių esama reikšmės atitikimas, leksinius vienetus“ (Cabré, Gelpi 1996, 214).

Taigi, šiame straipsnyje *dvikalbiu žodynu vadinsime tokį leksikografinį darbą, kuriame pagrindinės kalbos K1 žodžiai ir posakiai yra perteikiami verčiamosios kalbos K2 žodžiais bei posakiais siekiant užtikrinti komunikaciją tarp dviejų bendruomenių, kalbančių skirtingomis kalbomis.*

Pateikdami šią dvikalbių žodynų definiciją, juos turėjome omenyje kaip reiškinį apskritai. Tačiau suprantama, jog šie žodynai gerokai skiriasi vienas nuo kito tiek formos atžvilgiu, tiek savo vidine struktūra ir paskirtimi. Remiantis pagrindinėmis dvikalbio žodyno makrostruktūros charakteristikomis, tokiomis kaip lemų skaičius, jų pobūdis, išdėstymo tvarka, o taip pat atsižvelgiant į tai, koks yra dvikalbio žodyno adresatas, galime išskirti įvairius žodynų tipus.

Kai kurie kriterijai, pagal kuriuos dvikalbiai žodynai yra skirstomi į tipus, sutampa su vienakalbių žodynų klasifikacijos kriterijais (apibūdinant žodynus pagal jų dydį, pagal aprašomų leksinių vienetų apimtį ir tipą), kai kurie yra būdingi vien tik dvikalbiams žodynams (kalbant apie pagrindinės ir verčiamosios žodyno kalbos santykį su vartotoju).

Taigi, šiame straipsnyje plačiau panagrinėsime žodynų skirstymą pagal jų dydį.

Tiek vienakalbiai, tiek dvikalbiai žodynai galėtų būti sąlygiškai sugrupuoti į tris kategorijas – *mažuosius*, *vidutinius* ir *didžiuosius*. Toks „skirstymas realiai egzistuoja ir yra visiškai pagrįstas“ (Berkov 2004, 11), tačiau suformuluoti tikrai objektyvius ir neiginčytinus jo kriterijus nėra labai paprasta. Pavyzdžiui, italų ir prancūzų leksikografinėje literatūroje, kalbant šiuo klausimu, neretai operuojama sąvoka „puslapių skaičius“: antai, didelis dvikryptis žodynas siejamas su 1600 ar 2200 puslapių, vidutinis – su 1000 puslapių, o mažas žodynas – su 400 ar 600 puslapių apimtimi⁴. Tačiau toks teigimas yra iki galo nepamatuotas ir pernelyg abstraktus: mūsų nuomone, netikslu būtų kalbėti apie žodyno apimtį, remiantis puslapių skaičiumi, kai nėra nurodomas leidinio formatas, straipsnių išdėstymo tankumas puslapyje, pasirinktų spaudmenų dydis ir pan. Tarkim, jei apie žodynų dydį imtume spręsti vien pagal puslapių skaičių, tai palyginę tris dvikalbius žodynus – 2004 metais leistą B.Svevevičiaus, B.Piesarsko „Lietuvių–anglų kalbų žodyną“⁵ (apimtis 860 puslapių), 2003 metais – S.M.Lanzos „Lietuvių–italų kalbų žodyną“ (apimtis 856 puslapiai) ir 2001 metų leidimo E.Jakaitienės, S.Berg-Olsen „Lietuvių–norvegų kalbų žodyną“ (apimtis 627 puslapiai), – turėtume manyti, jog pats didžiausias yra pirmasis, o mažiausias – paskutinis. Tačiau tokia prielaida būtų visiškai neteisinga, kadangi LNKŽ savo formatu yra gerokai didesnis už LAKŽ, jo viename puslapyje yra vidutiniškai apie 7200 spaudos ženklų su tarpais, o kito – tik 4 400, t. y., geru trečdaliu mažiau. Trečdaliu spaudos ženklų mažiau yra ir viename LITKŽ (2003) puslapyje, nors pagal formatą jis yra tik šiek tiek mažesnis už LNKŽ. Esmė ta, jog LITKŽ (2003) spaudmenų dydis yra dvylika punktų, o LNKŽ – tik devyni, jau nekalbant apie iš pirmo žvilgsnio pastebimą daug tankesnę LNKŽ puslapio užpildymą.

⁴ žr. C.Marelo, *ibid.*36–37.

⁵ Toliau vietoj pilnų žodynų pavadinimų bus naudojami trumpiniai: Lietuvių–anglų kalbų žodynas – LAKŽ, Lietuvių–italų kalbų žodynas – LITKŽ (2003), Lietuvių–norvegų kalbų žodynas – LNKŽ.

Kur kas objektyvesnis atrodytų žodynų skirstymas ne pagal puslapių skaičių, o pagal apimtį, remiantis juose pateikiamų lemų ir, atitinkamai, straipsnių skaičiumi, arba visų pajudintais spaudmenimis žodyno straipsniuose išspausdintų žodžių skaičiumi. Pavyzdžiui, V.Berkovas siūlo tokius kiekinius trijų tipų dvikalbių žodynų parametrus: iki 8 000 antraštinių žodžių – mažieji, nuo 8 000 iki 21 000 – vidutiniai, nuo 21 000 – didieji. E.Jakaitienė šiuos parametrus šiek tiek sugriežtina: mažuosiuose žodynuose yra iki 9 000 antraštinių žodžių, vidutiniuose – iki 25 000, „o didieji žodynai apima vos ne visą kalbos leksiką“ (Jakaitienė 2005, 40). Nepriklausomai nuo to, kuriuos iš šių dviejų kiekybinio žodynų skirstymo pagal apimtį parametrus pasirinktume, vis tik nereikėtų jų pernelyg sureikšminti. Tuo tarpu Lietuvoje jau yra susiklosčiusi tradicija naują dvikalbį žodyną pasitikti pagal jame nurodytą antraštinių žodžių skaičių. Būtent pagal tai plačiojoje visuomenėje sprendžiama, ar pastarasis yra „geras“ ar „blogas“. Todėl ir patys žodynų leidėjai stengiasi nurodyti kuo didesni lemų skaičių, kartais akivaizdžiai prasilenkiantį su realybe. Jei, sprendami apie žodynų dydį (vadinasi, ir „kokybę“), vadovautumės leidinio pradžioje deklaruojamu antraštinių žodžių kiekiu, tai neretai atsidurtume gana keblioje padėtyje. Tarkim, jau minėto LNKŽ pratarinėje pažymima, jog leidinyje „pateikta apie 22000 lietuviškų žodžių ir jų atitikmenų norvegų kalboje“ (Jakaitienė, Berg-Olsen 2001, 5). Tuo tarpu 2002 metais išleisto „Lietuvių–ispanų kalbų žodyno“ (toliau – LISKŽ) viršelyje nurodoma, jog žodyno antraštyną sudaro 45 000 žodžių, o LAKŽ – net 50 000 žodžių. Remdamiesi šiais skaičiais, LNKŽ veikiau turėtume priskirti prie vidutinės apimties žodynų, o LAKŽ ir LISKŽ, kuriuose lemų yra dvigubai daugiau, prie didžiųjų.

Tačiau šiuo atveju vis tik vertėtų nepamiršti dviejų dalykų.

Pirma, priskiriant vieną ar kitą žodyną prie didžiųjų ar vidutinių, akla nepasikliauti leidėjo deklaruojamu antraštinių žodžių skaičiumi. Nors šiandienos techninės galimybės jam leidžia tiksliai suskaičiuoti žodyne esančias lemas bei straipsnius, tiksli informacija, vadovaujantis galbūt komerciniais tikslais, nėra pateikiama. Neretai kyla abejonų, ar kartais lemų skaičius, nurodytas antraštiniame puslapyje, nėra leidėjo fantazijos vaisius: ar tik tas skaičius nebuvo padvigubintas, ar bent jau padidintas trečdaliu. Pavyzdžiui, paskaičiavus lemų kiekį, pateiktą atsitiktinai pasirinktų trisdešimtyje LISKŽ puslapių (p. 46 **apsižvelgti** – p. 55 **atėmimas**; p.325 **lenktyniauti** – p. 334 **lopas**; p. 430 **palinkėti** – p. 439 **pasaulinis**), paaiškėjo, kad vienas puslapis vidutiniškai talpina maždaug 37 antraštinius žodžius. Padauginus šį skaičių iš bendro žodyno korpuso puslapių skaičiaus (753), galima apskaičiuoti apytikrą šio leidinio antraštyno apimtį. Galėtume spėti, kad ji turėtų būti maždaug 27 000–30 000 žodžių, t. y. trečdaliu *mažesnė*, negu nurodyta viršelyje. Panašų neatitikimą pastebėtume ir LAKŽ: atlikus analogiškus apskaičiavimus (p. 90 **apsižvalgyti** – p.95 **atatranka**; p. 362 **lengvatiakybė** – p. 371 **lupikas**; p. 478 **paliova** – p. 487 **pariesti**), žodyno antraštyno apimtis galėtų būtų apie 35 000, o ne 50 000 žodžių.

Antra, reikėtų turėti omenyje, jog antraštinių žodžių skaičius yra labai svarbus, bet anaipatol ne pagrindinis parametras, leidžiantis vertinti žodyno „didumą“/„kokybę“. Juk kuo platesnis antraštynas esant tai pačiai žodyno apimčiai, tuo paviršutiniškesnis darosi žodžių aiškinimas, tuo mažiau pateikiama ekvivalentų ir pavyzdžių, tuo mažiau atsižvelgiama į reikšmių niansus. Juk ne taip jau sunku „išpūsti“ antraštyną, tarkim, tarptautinių žodžių sąskaita.

Pavyzdžiui, LITKŽ (2003) ir LISKŽ, teikdami nemažai žodžių, prasidedančių raide „A“, veikiau primena glosarijus, negu gana didelės apimties dvikalbius žodynus. Tokios lemos kaip **archeologija, arija, aristokratas, aristokratija, aristokratinis, aritmetika, arkada, arkangelas, arkikatedra, arkivyskupas, asistentas, astrologas** ir pan. verčiami vienu žodžiu, nepateikiant jokio konteksto. Tuo tarpu LNKŽ šiuos žodžius dažniausiai patalpina bent jau į minimalų kontekstą: LNKŽ **archeologija... ~jos muziejus, ~os iškasenos, radiniai; aritmetika... ~os vadovėlis, ~os uždavinys; asistentas... 1. (specialisto padėjėjas) gydytojo a., pasisamdyti naują ~ą; 2. (aukštojoje mokykloje) ~to etatas** ir pan. Štai kodėl visiškai motyvuotai dvikalbio žodyno apimtis turėtų būti apibūdinama ne tiesiog antraštinių žodžių, o žodyne pateiktų „žodžių ir posakių“, „žodžių ir žodžių junginių“ skaičiumi⁶. Tuomet būtų išryškinamas žodyno straipsnių platumas, leidžiantis vartotojui tikėtis, jog leidinyje jis suras ne vien tik antraštinių žodžių vertimą, o ir kontekstus su jais.

Taigi, visapusiškai atsižvelgę į leidinio dydį, galėtume pateikti šiuos dvikalbių žodynų tipus⁷ ir jų definicijas:

1. **Mažieji žodynai** – tai vienakrypčiai arba dvikrypčiai⁸ nedidelio formato žodynai, į kuriuos yra įtraukti būtiniausi kasdieninėje kalboje vartojami žodžiai. Juose yra pateikiami tik minimalūs duomenys apie lemas: „teduodami atskirų žodžių (ar kelių reikšmių) atitikmenys verčiamojame kalboje“ (Jakaitienė 2005, 132). Mažųjų dvikalbių žodynų antraštyno apimtis siekia apie 25 000 žodžių ir žodžių junginių. Prie tokių žodynų galėtume priskirti B.Piesarsko „Mokomąjį lietuvių–anglų kalbų žodyną“ (1999), I.Balaišienės „Prancūzų–lietuvių, lietuvių–prancūzų kalbų žodyną“ (2000), J. Križinausko „Vokiečių–lietuvių, lietuvių–vokiečių kalbų žodyną“ (1995).
2. **Vidutiniai žodynai** – tai paprastai vidutinio (kartais – ir didelio) formato dvikalbiai žodynai, kuriuose pateikiama dažniausiai vartojama dviejų kalbų leksika bei minimalios fonetinės, gramatinės, semantinės, stilistinės nuorodos apie ją, parodoma tipiškiausia jos vartoseną. Į tokių žodynų antraštyną įtraukiami kai kurie specialieji terminai. Labiausiai paplitusi vidutinių dvikalbių žodynų rūšis – dvikrypčiai žodynai. Jų antraštyne priskaičiuojama iki 60 000 žodžių ir žodžių junginių, kaip antai B. Piesarsko „Anglų–lietuvių, lietuvių–anglų kalbų žodyne“ (1995), D.Melnikienės „Naujame prancūzų–lietuvių ir lietuvių–prancūzų kalbų žodyne“ (2001), V. Petrausko „Ispanų–lietuvių, lietuvių–ispanų kalbų žodyne“ (2004) ir t. t.

⁶ Pavyzdžiui, B.Žindžiūtės-Michelini „Lietuvių–italų kalbų žodyne“ (2005) nurodyta, jog jame yra „apie 70 000 žodžių ir posakių; D. Melnikienės „Didžiajame lietuvių–prancūzų kalbų žodyne“ – 100 000 žodžių ir žodžių junginių.

⁷ Prancūzų leksikografinėje literatūroje iki šiol nėra nusistovėjęs dvikalbių žodynų skirstymo pagal apimtį terminijos. Šiame straipsnyje panaudosime C.Marello pasiūlytus terminus – dictionnaires bilingues de poche (mažieji žodynai), dictionnaires bilingues abrégés (vidutiniai žodynai) dictionnaires bilingues généraux (dideli žodynai), kurie iš esmės atitinka mūsų pateiktus žodynų apibūdinimus. cf. Marello 1996, p. 37.

⁸ Vienakrypčiais vadinami vienos dalies žodynai, kuriuos grafiškai galėtume pavaizduoti K1 → K2. K1 yra kalba iš kurios verčiama (pagrindinė kalba), K2 – kalba į kurią verčiama (verčiamoji kalba). Dvikrypčiais vadinami dviejų dalių žodynai, kuriuos grafiškai galima pavaizduoti K1 → K2 ir K2 → K1. Taigi, pirmoje šių žodynų dalyje užsienio kalba yra pagrindinė, o gimtoji – verčiamoji, tuo tarpu antroje, atvirkščiai, – gimtoji kalba yra pagrindinė, o užsienio kalba – verčiamoji. Tai iš esmės yra du viename leidinyje apjungti žodynai, kurie paprastai skiriami mokymosi tikslams. Kiekviena jų pusė pateikia apie 20 000 tūkstančių lemu.

3. *Didieji žodynai* – tai didelio ir labai didelio formato vienkrypčiai žodynai, kuriuose pateikiama visapusiška informacija apie dviejų kalbų pagrindinę leksiką (jos tarimą, gramatinius, semantinius, stilistinius niuansus, kalbos registrą), dažniausiai vartojamus specialiuosius terminus, santrumpas, dabartinius ir istorinius etninius vardus; juose galima rasti gausią iliustracinę medžiagą – tiek laisvuosius, tiek pastoviuosius (frazologinius) junginius. Tokie žodynai, kurių apimtis siekia nuo 60 000 iki 100 000 žodžių ir žodžių junginių, Lietuvoje gan aktyviai pradėti leisti apie 2000-uosius metus: pavyzdžiui, B. Piesarsko „Didysis anglų–lietuvių kalbų žodynas“ (1998), E.Jakaitienės, B.Olsen „Lietuvių–norvegų kalbų žodynas“ (2001), B. Piesarsko „Naujas lietuvių–anglų kalbų žodynas“ (2002), D.Melnikienės „Didysis lietuvių–prancūzų kalbų žodynas“ (2006) ir t.t.

Štai kaip atrodytų vieno ir to paties daiktavardžio *galva* pateikimas trijų tipų – mažame, vidutiniame, dideliame – žodynuose:

„Prancūzų–lietuvių, lietuvių–prancūzų kalbų žodynas“ (2000):

- (1) **g alva** (*kūno dalis*) tēte *f.*

„Naujas prancūzų–lietuvių ir lietuvių–prancūzų kalbų žodynas“ (2001):

- (2) **galv||à** (3) 1) (*viršutinė žmogaus kūno dalis*) tēte *n. f.*, *fam.* caboche *n. f.*; **nuo ~os iki koju** *loc.* de la tête aux pieds; **skaudėti ~q** avoir mal à la tête; 2) (*protas*) *fig.* tēte *n. f.*, esprit *n. m.*; **ateiti į ~q** venir à l'esprit, à la tête; **įsikalti ką į ~q** se mettre qch dans sa tête; **turėti buką ~q** avoir la tête dure; **netekti ~os** perdre la tête; **sukti kam ~q** tourner la tête à qn; 3) **šeimos galva** chef *n. m.* de famille; **aguonos, smeigtuko ~utė** tête de pavot, d'épingle

„Didysis lietuvių–prancūzų kalbų žodynas“ (2006):

- (3) **galv||à** (3) 1) (*viršutinė žmogaus kūno dalis*) tēte *n. f.*, *fam.* caboche *n. f.*; **plika g.** (*be kepturės*) tēte nue, (*be plaukų*) tēte chauve, *fig.*, *fam.* une boule de billard; **skaudėti ~q** avoir mal à la tête; **jam sukasi g.** la tête lui tourne; **vynas, kuris trenkia į galvą** vin qui porte, qui monte à la tête; **nuleisti, atlošti ~q** baisser la tête, renverser la tête; **pasukti ~q** tourner la tête; **purtyti ~q** secouer la tête; **nuo ~os iki koju** *loc.* de la tête aux pieds; **atsakyti už ką savo galva** répondre de qn sur sa tête; **rizikuoti savo g.** risquer sa tête; **didesnė už jį visa g.** plus grande que lui de toute la tête; 2) *šnek.* (*atskiras žmogus*): **karūnuota g.** (*karalius*) une tête couronnée; **vakarienė po dešimt litų nuo ~os** dîner à dix litas par tête; 3) *perk.* (*protas, išmanymas*) *fig.* tēte *n. f.*, esprit *n. m.*; **ateiti į ~q** venir à l'esprit, à la tête; **įsikalti ką į ~q** se mettre qch dans sa tête; **turėti buką ~q** avoir la tête dure; **netekti ~os** perdre la tête; **sukti kam ~q** tourner la tête à qn; *pat.* **dvi ~os geriau, nei viena** *prov.* deux avis valent mieux qu'un; 4) (*vyresnysis, viršininkas*): **šeimos g.** chef *n. m.* de famille; **Valstybės g.** chef d'État; 5) (*apvalus koks daiktas; viršūnė, viršus*): **šlaunikaulio, šonkaulių g.** galva tēte du fémur, des côtes; *t. p. žr.* **galvutė**

Jau iš pirmo žvilgsnio, grynai vizualiai matyti, kokie skirtingi savo apimtimi yra trijų dydžių žodynuose daiktavardžiui *galva* skirti straipsniai: mažame žodyne jį sudaro 26, vidutiniame žodyne – 470, o didžiajame – 1260 ženklų.

Mažame žodyne daiktavardis išverčiamas vienu atitikmeniu, nurodant atitikmens giminę. Jokios kitokios informacijos apie lemą (fonetinės, morfologinės, semantinės, stilistinės) ir jos atitikmenį nėra duota – tai, iš esmės, ir nėra šios apimties žodyno užduotis.

Vidutinio dydžio žodyne lema **galva** yra sukirčiuota, taip pat yra nurodyta jo kirčiuotė. Ji pateikiama kaip daugiareikšmis žodis: yra išskiriamos dvi reikšmės, iš kurių antroji iliustruoja žodžio vartojimą perkeltine prasme. Skaičiumi trys pažymėtame punkte reikšmė nėra semantizuojama, čia pateikiami tik du žodžių junginiai, „netilpę“ į pirmuosius du punktus. Lietuvių kalbos daiktavardis yra išverčiamas keliais atitikmenimis (priklausomai nuo išskirtos reikšmės), vienas jų (caboche) yra šnekamosios kalbos žodis. Straipsnyje tipiškiausiems lemos vartojimo atvejams parodyti yra pateikiami keletas laisvųjų ir pastoviųjų žodžių junginių. Taigi, galima sakyti, jog šiame straipsnyje yra pateikiama pagrindinė informacija apie lemą **galva**.

Dideliame žodyne, kaip ir vidutiniame, lema **galva** yra sukirčiuota, nurodomas kirčiuotės tipas. Kaip ir vidutiniame, ji pateikiama keliomis reikšmėmis. Tačiau semantinis skaidymas čia yra nuodugnus, visiškai sutampęs su „Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne“ pateiktomis reikšmėmis. Be to, prie paskutiniojo punkto esanti nuoroda į daiktavardį **galvutė** parodo, jog žodžio deminutyvinė forma čia yra traktuojama kaip atskira lema. Kiekviename punkte daiktavardžio **galva** reikšmė yra semantizuojama. Straipsnyje yra pateikiami dvidešimt du laisvieji ir pastovieji žodžių junginiai, visapusiškai atskleidžiantys lemos vartoseną.

Šie mūsų nagrinėti pavyzdžiai parodo, kaip iš esmės skiriasi įvairios apimties žodynuose tos pačios lemos pateikimas ir informacija apie ją – nuo visiškai minimalios iki gausios bei įvairiapusės. Tačiau tai anaip tol nereiškia, kad iš trijų žodynų dėmesio vertas tik pats didžiausias. Jokiu būdu neįmanoma rašyti lygybės ženklą tarp sąvokų „didelis žodynas“ ir „geras žodynas“. Lyginant skirtingos apimties žodynus, jiems negali būti taikomi tie patys kokybiniai kriterijai. Svarbu yra tai, kad tiek mažesni, tiek didesni, tiek labai dideli dvikalbiai žodynai turi savo vartotojų ratą ir savo specifiką. Mažiesiems dvikalbiams žodynams pirmenybę teikia užsienio kalbos pradmenų besimokantis vartotojas, kuriam reikalinga tik elementari informacija. Pernelyg plati informacija jam tik trukdytų. Vidutinių žodynų reikia tam, kas jau turi sukaupęs pagrindinių kalbos žinių atsargas ir gali jomis pakankamai laisvai operuoti. Pagaliau be didžiųjų žodynų neapsieina tas, kas siekia surasti įvairiapusės bei sudėtingos informacijos apie studijuojamos kalbos leksiką. Tad visų trijų minėtų tipų žodynai yra būtini ir unikalūs. Taigi, šiuolaikinio leksikografo uždavinys – ne mėginti žodynus suvienodinti, „pritempti“ mažesnius iki didžiųjų, dirbtinai išpučiant antraštinę, bet kiekvieną žodyno tipą patobulinti taip, kad jis patenkintų konkretaus vartotojų rato lūkesčius ir būtų jam kuo patogesnis.

Išvados

Kad ir koks sąlyginis būtų dvikalbių žodynų skirstymas pagal jų dydį, jis realiai egzistuoja ir padeda vartotojui orientuotis leksikografinių leidinių gausoje.

Atsižvelgdami į leidinio formatą, aiškinamų lemų skaičių, informacijos apie dviejų kalbų leksiką pobūdį ir apimtį, galėtume išskirti tris pagrindines dvikalbių žodynų rūšis: mažieji, vidutiniai, didieji žodynai.

Priskiriant vieną ar kitą žodyną tam tikrai rūšiai, neturėtume sureikšminti nei puslapių skaičiaus, nei viršelyje nurodytų lemų skaičiaus. Ne visuomet formatas bei nurodytas pusla-

pių ir lemų skaičius atitinka žodyno tipą (kai kurie didelio formato žodynai veikia gali būti pavadinti vidutiniais, negu dideliais, ir atvirkščiai). Šiuo atveju ne mažiau svarbus parametras – tai pačios informacijos pateikimo žodyne pobūdis ir jos visapusiškumas.

Dvikalbių žodynų skirstymo pagal apimtį problemą reiktų atskirti nuo tų žodynų kokybės problemos. Kalbėdami apie dvikalbių žodynų tipologiją, neturėtume rašyti lygybės ženklą tarp sąvokų „didelis žodynas“ ir „geras žodynas“. Tiek mažesni, tiek didesni, tiek labai dideli dvikalbiai žodynai turi savo vartotojų ratą ir savo specifiką, tad visi yra unikalūs bei reikalingi.

Dvikalblio žodyno kokybę nulemia ne formatas ir apimtis, o leksikografinės medžiagos pateikimo būdas ir jos maksimalus priartinimas prie konkretaus vartotojų rato.

LITERATŪRA

- Balaišienė I., 2000. *Prancūzų–lietuvių, lietuvių–prancūzų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Béjoint H., Thoiron P., 1996. *Les dictionnaires bilingues*. Paris.
- Berkov V., 2004. *Dvuchjazyčnaja leksikografija*. Moskva.
- Blanco X., 1997. Lexicographie bilingue (français – espagnol) et traduction : l'exemple. *Meta* (XLII), I, p.133–141.
- Cabré T., Gelpi K., 1996. La lexicographie bilingue catalane contemporaine: analyse et évaluation.// *Les dictionnaires bilingues*. Paris, Editions Duculot, p. 213–225.
- Jakaitienė E., Berg-Olsen S., 2001. *Lietuvių–norvegų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Jakaitienė E., 2005. *Leksikografija*. Vilnius.
- Križinauskas J., 1995. *Vokiečių–lietuvių, lietuvių–vokiečių kalbų žodynas*. Vilnius.
- Lanza S., 2003. *Lietuvių–italų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Marello C., 1996. Les différents types de dictionnaires bilingues.//*Les dictionnaires bilingues*. Paris, p.31–52.
- Melnikienė D., 2006. *Didysis lietuvių–prancūzų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Melnikienė D., 2001. *Naujas prancūzų–lietuvių ir lietuvių–prancūzų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Piesarskas B., 1998. *Didysis anglų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius.
- Piesarskas B., Svecevičius B. 2002. *Lietuvių–anglų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Piesarskas B., 1992. *Mokomasis lietuvių–anglų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Piesarskas B., 2002. *Naujasis lietuvių–anglų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Quemada B., 1967. *Les dictionnaires du français moderne (1539–1863). Etude sur leur histoire, leurs types et leurs méthodes*. Paris, Bruxelles, Montréal.
- Rascon A., 2002. *Lietuvių–ispanų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Rey-Debove J., 1998. *La linguistique du signe. Une approche sémiotique du langage*. Paris.
- Žindžiūtė-Michelini B., 2005. *Lietuvių–italų kalbų žodynas*. Vilnius.

LA TYPOLOGIE DES DICTIONNAIRES BILINGUES SELON LE VOLUME: LES CRITÈRES DE CLASSEMENT ET LEUR MOTIVATION

Danguolė Melnikienė

Résumé

La typologie des dictionnaires bilingues basée sur les caractéristiques de la macrostructure (nombre des adresses, leur nature, leur disposition) permet de distinguer leurs différents types. Dans cet article nous en examinons trois: les dictionnaires bilingues de poche, les dictionnaires bilingues abrégés et les dictionnaires bilingues généraux. Notre étude est basée sur des dictionnaires parus en Lituanie entre 2001 – 2006. En parlant du classement des dictionnaires selon leur volume il ne faudrait pas oublier une chose : les notions « bon dictionnaire » et « grand dictionnaire » ne sont pas synonymiques. Chaque type des dictionnaires bilingues a son propre cercle d'utilisateurs et, par conséquent, est unique et irremplaçable.

Įteikta 2008 vasario mėnesį